

Knygotyra
2025, vol. 85, pp. 94–120

ISSN 0204–2061 eISSN 2345-0053
DOI: <https://doi.org/10.15388/Knygotyra.2025.85.3>

LEIDYBOS VIETA FINANSINĖS PASLAUGAS TEIKUSIŲ SENOSIOS IŠEIVIJOS VERSLININKŲ VEIKLOJE: JONO M. TANANEVIČIAUS ATVEJIS

Remigijus Misiūnas

Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto
Knygotyros, mediotyros ir leidybos tyrimų katedra
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
El. paštas remigijus.misiunas@lf.vu.lt

Santrauka. *Jonas Mykolas Tananevičius – vienas ryškiausių lietuvių senosios išeivijos XX a. pradžios leidėjų, taip pat verslininkų. 1901 m. įsigijęs iš kun. M. Kriaučiūno laikraštį Katalikas ir finansinių paslaugų verslus, J. M. Tananevičius keliolika metų juos plėtojo, dar įkūrė ir privatų banką. Per tą laiką jis tapo vienu didžiausių išeivijos verslininkų ne tik Čikagoje. Su juo lygintis galėjo nebent laikraščio Lietuva leidėjas A. Olšauskas, taip pat valdęs banką ir plėtojęs ne vieną su finansiniu tarpininkavimu susijusį verslą. Leidyba sudarė svarbią J. M. Tananevičiaus verslo dalį, jo laikraštis Katalikas pirmas išeivijoje tapo dienraščiu, o tarp maždaug 90 išleistų knygų buvo daug ne tik sėkmingų komerciniu aspektu, bet ir reikšmingų kultūriniu aspektu. Reiškėsi J. M. Tananevičius ir išeivių visuomeniniame gyvenime. Tačiau 1916 m. banką ištikęs Kataliko bankrotas, po to 1917 m. vykęs J. M. Tananevičiaus teismas parodė ir kitą jo verslo pusę. Paaiškėjo, kad ilgus metus jis plėtotas nesąžiningai, J. M. Tananevičius ir jo artimieji grobstė indėlininkų pinigų ir tokiu būdu užsitikino gyvenimo kokybę.*

Received: 2025 11 09. Accepted: 2025 12 03

Copyright © 2025 Remigijus Misiūnas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access journal distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Nepaisant tokios pabaigos, J. M. Tananevičius lieka ryškia senosios išėivijos figūra, verta išėivijos ir leidybos istorijos tyrinėtojų dėmesio.

Reikšminiai žodžiai: *lietuvių išėivija JAV, išėivių leidyba, Jonas M. Tananevičius.*

**The Place of Publishing in the Activities of Old Diaspora
Entrepreneurs Engaged in Financial Services: The Case of
Jonas M. Tananevičius**

Summary. *Jonas Mykolas Tananevičius was one of the most prominent publishers and businesspeople of the old Lithuanian diaspora at the beginning of the 20th century. Having acquired the newspaper Katalikas and financial services businesses from Father M. Kriaučiūnas in 1901, J. M. Tananevičius further developed them for several years, while also founding a private bank. During that time, he became one of the largest diaspora businesspeople well beyond the scope of the City of Chicago. Only A. Olšauskas, the publisher of the newspaper Lietuva, who also controlled a bank and developed several businesses related to financial intermediation, could perhaps be comparable with him. Publishing constituted an important part of the business run by J. M. Tananevičius; his newspaper Katalikas was the first in the diaspora to become a daily, and, among the approximately 90 books he published, many were not only commercially successful but also culturally significant. J. M. Tananevičius was also active in the public life of the expatriate community. However, the bankruptcy of the Katalikas bank in 1916, followed by a trial of J. M. Tananevičius in 1917, revealed another side of his business. It became clear that, for many years, his business had been managed dishonestly; J. M. Tananevičius and his relatives had embezzled the depositors' money and thus enhanced their own quality of life. Despite such an ending, J. M. Tananevičius remains a striking figure of the old diaspora, worthy of attention from researchers of diaspora and publishing history.*

Keywords: *Lithuanian diaspora in the USA, émigré publishing, Jonas M. Tananevičius.*

IVADAS

Absoliuti dauguma pirmosios emigracijos bangos išėivių siekė amerikietiškos svajonės dirbdami sunkius samdomus darbus. Mažai kas ryžosi kurti verslą, o jei ir taip, rinkosi iš pirmo žvilgsnio nesudėtingas sritis – preky-

bą, viešąjį maitinimą. Tačiau buvo ir tokių, kurie ėmėsi kur kas rizikingesnės finansinės veiklos ir netgi siejo ją su kitais verslais, pavyzdžiui, leidyba. Iš tokių asmenų galima paminėti laikraščio *Lietuva* leidėją Antaną Olšauską, *Saulės* leidėją Dominyką T. Bačauską ir kt. Tarp jų buvo ir Jonas Mykolas Tananevičius, išgarsėjęs išeivijoje pirmiausia kaip laikraščio *Katalikas* leidėjas.

Straipsnyje siekiama ištirti J. M. Tananevičiaus veiklą, turint tikslą išanalizuoti jo verslo modelį ir kokią vietą jame užėmė leidyba. Atkuriant jį siekta atsakyti į klausimus, išsikeliant juos kaip straipsnio uždavinius: 1) išanalizuoti, kaip ir kokiomis kryptimis J. M. Tananevičius plėtojo savo verslą; 2) kokią vietą jame užėmė leidyba ir su ja susijusios veiklos; 3) kaip ir kodėl žlugo J. M. Tananevičiaus verslas.

Ieškant atsakymų į šiuos klausimus netenka dėti vilčių į archyvinius šaltinius, jų išlikę labai mažai ir kone visi, tiek esantys JAV, tiek Lietuvoje, yra peržiūrėti, bet kokios nors informacijos, susijusios su J. M. Tananevičiumi bei *Kataliku*, nepavyko rasti. Tad pagrindinis šaltinis yra XX a. pradžios JAV išeivių spauda, pirmiausia – pats laikraštis *Katalikas*, nuolat skelbęs su J. M. Tananevičiaus verslu susijusią informaciją, taip pat kiti laikraščiai, skelbę įvairias publikacijas apie J. M. Tananevičių ir *Kataliką*. Taip pat naudotasi įvairiais bibliografiniais šaltiniais ir, pasitelkus bibliografinį metodą, buvo tikslinami *Kataliko* išleistų ar išspausdintų knygų duomenys. Deja, J. M. Tananevičiaus veikla dar nėra tapusi atskirom mokslinio tyrimo objektu, ji tik epizodiškai minima senajai išeivijai ir jos leidybai skirtuose darbuose (pavyzdžiui, Broniaus Raguotio *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*¹, 2003; šio straipsnio autoriaus monografijoje *Grinorių kultūros knygos: 1875–1904 m. išeivių leidyba*², 2022). Nepaisant to, peržiūrėjus kelių išeivių periodinių leidinių metinius komplektus (daugiausia 1899–1917 m.) buvo sukaupta didelė duomenų bazė ir teko daryti jų atranką turint omenyje straipsnio apimtį. J. M. Tananevičiaus veiklai aptarti buvo pasitelkti duomenų kritinės analizės ir sintezės metodai, taip pat lyginamoji analizė, siekiant įvertinti ją kitų verslininkų, užsiėmusių ir leidyba, veiklos kontekste. Apibendrinimas ir interpretavimas buvo panaudoti formuluojant galutines tyrimo išvagas.

1 RAGUOTIS, Bronius. *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*. Marijampolė: leidykla „Ramona“, 2003. 290 p.

2 MISIŪNAS, Remigijus. *Grinorių kultūros knygos: 1875–1904 m. išeivių leidyba*. Vilnius: Bonus animus, 2022. 399 p.

J. M. TANANEVIČIAUS VERSLAS IR JO AUGIMAS

*Kataliką, aiškiai katalikišką laikraštį*³, Čikagoje 1899 m. pradėjo leisti kun. M. Kriauciūnas. Jis tuomet nesėkmingai bylinėjosi su A. Olšausku ir, matyt, nusprendė nors taip pakenkti Čikagoje konkurencijos neturėjusiam leidėjui. Be to, kun. M. Kriauciūnas, kažkiek ir anksčiau užsiėmęs finansinėmis operacijomis, ko gero, nutarė ir šioje srityje varžytis su *Lietuva – Katalikas* paskelbė užsiimantis pinigų persiuntimu į visas pasaulio šalis⁴ ir šipkarčių (laivų bilieta) prekyba⁵. Laikraščio leidybai įsigyta spaustuvė ir įsteigta kompanija „Katalikas publishing Co“, kurios didžioji dalis akcijų priklausė jam, o mažesniuju akcininku tapo J. M. Tananevičius, jau turėjęs Čikagoje *privatinę banko įstaigą*⁶. Tuo metu jis buvo vos pradėjęs trečią dešimtmetį (gimė 1878 05 02), iki tol, atvykęs 1896 m. į JAV, Vilks Baryje dirbo raidžių rinkėju, o Čikagoje 1901 m. įsteigė spaustuvę.

Nežinia, kokia buvo *Kataliko* finansinė situacija, bet oficialiai skelbta, kad atsidėjęs bažnyčios statybai kun. M. Kriauciūnas 1901 m. nusprendė atsisakyti laikraščio (įdomu, ką reiškė paaiškinimas spaudoje, kad aplinkybės neleido padaryti visko, ko norėjo, jo leidyboje) ir „Katalikas publishing Co“ perėjo brolių Tananevičių kompanijai „J. K. Tananevycz Bros. Co“, o laikraščio administratoriumi tapo Stasys P. Tananevičius, irgi vos pradėjęs trečią dešimtmetį (gimė 1888).

Tiesa, Stasys nebuvo vienintelis Jono brolis. Tuo metu jam jau talkino ir dar jaunesnis brolis Mykolas Jonas (gimęs 1883), kuris 1897 m. atvykęs į Vilks Barį pradėjo dirbti spaustuvėje, o Čikagoje kartu su J. M. Tananevičiumi įsteigė spaustuvę. Vėliau į verslą vienaip ar kitaip įsitraukė ir dar du jaunesni broliai – Zigmantas bei gydytoju tapęs Antanas, dar *Katalike* dirbo ir Tananevičių sesuo bei jos vyras.

J. M. Tananevičius, be laikraščio, perėmė ir išplėtojo kitas *Kataliko* veiklas, pirmiausia – finansines, jas ypač akcentuodamas laikraštyje skelbtose reklamose. 1904 m. teigta, kad *Kataliko bankinis kantoras* – didžiausias tarp išeivių⁷ (vėliau vadintas tiesiog banku, o jo istorija skaičiuota nuo 1903 m.) ir žadėjo

3 Patėmijimas. *Tėvynė*, 1901, liepos 28.

4 [Skelbimas]. *Katalikas*, 1899, sausio 19.

5 Atsisaukimas. *Katalikas*, 1899, rugsėjo 7.

6 Katalikas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 11. Karinė bazė – Kjustendil. Bostonas, 1957, p. 154.

7 Pinigai. *Katalikas*, 1904, vasario 18.

klientams, įnešusiems ne mažiau kaip 100 dol., 4 proc. palūkanų⁸. Apie pinigų persiuntimą girtasi, kad tai darė *geriau, pigiau ir greičiau* už kitus⁹, sykiu deklaruotas noras apsaugoti išeivius nuo vis *bankrutuojančių* žydų¹⁰. Plečiant veiklą įrengtas „American Expreso Co“ biuras ir pinigai siųsti ne tik į Europą, bet po JAV per „Money order“¹¹, skelbta, kad *Katalikas „Muitų bankiniam Kantore“* laikė kitų šalių valiutą¹², o 1905 m. – kad *Katalikas Didžiausias, Teisingiausias Offisas siuntimo pinigų*, siuntęs šimtus tūkstančių dolerių į Lietuvą¹³ per bankus JAV, Vokietijoje ir Rusijoje, dar supirkinėjęs ir pardavinėjęs rublius¹⁴. *Katalikas* save pristatė ir kaip didžiausią lietuvišką šipkarčių agentūrą, girdi, pardavinėjo bilietus į *krajų, Angliją, Libavą, Aliaską ir t. t.*¹⁵ 1907 m. skelbta, jog biurą sudarė keli departamentai: *siuntimas pinigų, pardavimas šipkorčių į ir iš krajaus, pardavimas namų ir lotų, paskolinimas pinigų ant pirmo morgičiaus, apsaugojimas namų ir naminių rakandų nuo ugnies, užlaikymas adresų gerbiamų „Kataliko“ skaitytojų, redakcija ir tt.*¹⁶

Panagrinėjus atidžiau, sunku suprasti, kas turėta omenyje rašant *apsauginimas namų ir naminių rakandų nuo ugnies*, nes tik iš paminėjimo 1906 m. žinoma, kad *Kataliko* pastate veikė draudimo kompanijos „Continental“ ir „Royal Insurance Co“¹⁷, o 1911 m. – *apsisaugojimo nuo ugnies* kompanija¹⁸, bet koks jų ryšys su J. M. Tananevičiumi (tai buvo jo nuosavybė ar nuomininkai) – neaišku.

Kas kita buvo prekyba nekilnojamuoju turtu ir paskolos jam pirkti. Atrodo, tai buvo vienas sparčiausiai augusių J. M. Tananevičiaus verslų. 1905 m. vasarą prekiauta kone pusšimčiu sklypų¹⁹, o vėliau prisidėjo ir prekyba fermomis už miesto²⁰ bei sklypų su namais išsigijimas, šių namų perstatymas (*su „toiletais“ viduje*) ir nuoma, akcentuojant, kad tik lietuviams²¹. 1912 m. įsteigtas ir „Real estate“ skyrius, kuris, kaip buvo giriamasi, per keliolika metų pardavė šimtus

8 Guodotini skaitytojai! *Katalikas*, 1902, rugsėjo 25.

9 [Skelbimas]. *Katalikas*, 1902, kovo 20.

10 Pinigai. *Katalikas*, 1904, vasario 18.

11 Nuo redystes. *Katalikas*, 1903, birželio 4.

12 [Reklama]. *Katalikas*, 1903, liepos 16.

13 Pinigai. *Katalikas*, 1905, sausio 26.

14 Tėmykit, broliai lietuviai. *Katalikas*, 1907, gruodžio 5.

15 Pinigai. *Katalikas*, 1904, vasario 18.

16 Tėmykit, broliai lietuviai. *Katalikas*, 1907, gruodžio 5.

17 Tėmykit lietuviai! *Katalikas*, 1906, birželio 21.

18 Apsisaugojimas nuo ugnies. *Katalikas*, 1911, spalio 15.

19 Ant pardavimo. *Katalikas*, 1905, birželio 15.

20 Ar norite gyventi savo locname name? *Katalikas*, 1912, liepos 11.

21 Labai svarbi žinia. *Katalikas*, 1912, gruodžio 26.

objektų²². Su nekilnojamojo turto prekyba sietas paskolų teikimas klientams. Prekybos mastą galima įsivaizduoti iš *Katalike* skelbtų objektų sąrašų, pavyzdžiui, viename jų 1914 m. buvo 30 objektų²³.

Buvo išplėtos 1902 m. pradėtos teikti paslaugos rengiant dokumentus išveiviams, norėjusiems turtą Lietuvoje kam nors pavesti arba atsiimti²⁴ – apie 1914 m. atsirado *Kataliko rejentališkas biuras*, rengęs *rusiškas dovierenastis*, *pasportus*, *affidavitus*, *kontraktus* *biznių ir visokius kitus rejentališkus raštus* bei padėjęs atgauti skolas²⁵. Porą metų anksčiau įkurtas juridines paslaugas nelaimių atveju teikęs Patarimų skyrius, ypač ištikus traumai, *kad žmogus gautų atsakančią atlyginimą už pradžudytą kūno dalį ar sveikatą, kad paskui nusipirkęs kokią biznį, galėtų laimingai užbaigti savo gyvenimą*, vėlgi akcentuojant, kad tai daroma norint apsaugoti išveivius nuo apgavikų²⁶. Tiesa, šiuo atveju įtartinai skamba pastaba, kad patarimai teikti *asmeniškai ir laiškais, ir neimama už tai nei cento*. (*Atsakymams laiškais reikia pridėti pačtos markę už 2c.*)²⁷.

Būta ir kitų veiklų, apie kurias žinoma epizodiškai ir kurių, matyt, atsisakyta, pavyzdžiui, daiktų siuntimo per „American express co“, mokesčių už dujas iš naudojusių jas apšvietimui priėmimo²⁸. Be to, XX a. pradžioje mėginta užsiimti drabužių prekyba, 1903 m. įsteigus lietuvišką kooperatinę draugiją „Žvaigždė“ (prezidentas – J. M. Tananevičius)²⁹ su 50 000 dol. kapitalu bei 10 dol. vertės akcijomis ir garantuojant 5–25 proc. pelną. Veikiai jos parduotuvė „Varpas“ reklamuota kaip didžiausia lietuviška³⁰, teigta, kad per aštuonis mėnesius dirbo pelningai³¹, mėginta steigti filialą Kensingtone³², bet jis 1907 m. įkurtas Bridžporte³³, pavasarį vėl girtasi draugijos augimu, klientų antplūdžiu bei paslaugomis³⁴, bet *Katalike* ji daugiau nebeminėta.

22 Real Estate skyrius. *Katalikas*, 1912, rugpjūčio 1.

23 Parsiduoda namai! Labai pigiai. *Katalikas*, 1914, balandžio 16.

24 [Skelbimas]. *Katalikas*, 1902, kovo 20.

25 „Kataliko“ rejentališkas biuras. *Katalikas*, 1914, gegužės 21.

26 Gelbėkit. *Katalikas*, 1912, liepos 4.

27 Nerugok! *Katalikas*, 1913, gruodžio 4.

28 Nuo redystes. *Katalikas*, 1903, birželio 4.

29 Temykit broliai lietuviai! *Katalikas*, 1905, balandžio 20.

30 Didžiausias lietuviškas sztoras Amerikoj po vardu „ŽVAIGŽDE“. *Katalikas*, 1905, birželio 22.

31 Sąnariams lietuviszkos korporacijos krautuves „Žvaigždė“. *Katalikas*, 1906, gegužės 10.

32 Didelis žingsnis pirmyn mūsų tautiečių prekystėjų ir pramonystėjų. *Katalikas*, 1905, rugpjūčio 3.

33 Pirmą didžiausia lietuviška krautuve „The Bell“ (Varpas) visokių drabužių. *Katalikas*, 1907, vasario 28.

34 THE BELL THE BELL. (Varpas Varpas). *Katalikas*, 1907, gegužės 23.

LEIDYBINĖ IR SU JA SUSIJUSI VEIKLA. Leidybinės veiklos centras buvo laikraštis *Katalikas*. Jis rašė, jog švies žmones platindamas mokslą *katalikiškoje dvasioje*³⁵, 1905 m. – kad visada laikėsi *teisybės kelio*, o jo siekis – *tarp brolių lietuvių sėti apszvietimą, pamokinimus ir už mūsų skriaudžiamus brolius užtarimą*³⁶. Kaip tuomet buvo dažna, ir *Katalikas* skelbėsi geriausiu lietuvių laikraščiu, girdi, dėjo teisingas žinias iš Lietuvos, JAV ir pasaulio, nepriėmė melagingos reklamos, turėjo daugiausia *užsimokėjusių skaitytojų*, davė jiems daugiausia dovanų, buvo geriausiai redaguojamas, spausdino *puikiausias lietuviszkas apysakas* ir apskritai buvo pigiausias, nes skaitytojams prie laikraščio davė *dykai knygas*³⁷. Be to, akcentuota, kad laikraštis netarnavo partijoms: *dirba tikrai visuomenės labui*³⁸.

Vis dėlto realybė buvo kiek kitokia. Pirmiausia reikia paminėti dažną redaktorių kaitą – iš viso šioje kėdėje pasėdėjo veik dešimt asmenų (ilgiausiai – J. M. Tananevičius ir Petras Tumasonis-Brandukas). Kaip ir kiti laikraščiai, *Katalikas* ragino skaitytojus siųsti trumpas žinias *apie lietuvius, jų tautišką bruzdėjimą*, be tuščių vienas ant kito užpuldinėjimų, žadėjo atsilyginti už *gerus, labjau apmąstytus straipsnelius* (nežinia, ar tesėjo). Kviesiti atsiliepti ir parašę *maždaug gerą ir naudingą žmonėms veikalelį ir norį parduoti tą savo rankraštį*, vėl žadant gerai mokėti už rankraščius³⁹.

Kalbant apie leidybines permainas reikia pasakyti, kad nuo 1905 m. rugpjūčio 17 d. raidės *sz* ir *cz* pakeitė *š* ir *č*⁴⁰. Perėmęs septynių *špalų* laikraštį, J. M. Tananevičius nuo 1903 m. rugsėjo 24 d. jį padidino iki aštuonių, palikdamas seną – dviejų dolerių – prenumeratos kainą⁴¹, nuo 1908 m. kovo puslapių skaičius šoktelėjo nuo keturių iki aštuonių⁴², 1910 m. spalio 27 d. – iki 12-os, o 1913 m. pabaigoje – iki 16-os. Nuo 1910 m. *Katalikas* tapo iliustruotas: pirmas toks numeris buvo velykinis, su keturiomis šventinėmis iliustracijomis, akcentuojant, kad laikraštis *be paveikslų apie bėgančius sviete atsitikimus – tai vistiek kaip namai be langų*⁴³. Anot redakcijos, tam sąlygas sudarė skaitytojų skaičiaus padidėjimas keliais tūkstančiais⁴⁴.

35 Naujas laikraštis. *Lietuva*, 1899, sausio 13.

36 Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1905, sausio 5.

37 Keletas palyginimų. *Katalikas*, 1904, liepos 14.

38 KATALIKAS. *Katalikas*, 1908, balandžio 2.

39 Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1906, lapkričio 1.

40 Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1905, rugpjūčio 31.

41 Nuo izleistuvės. *Katalikas*, 1903, rugsėjo 24.

42 Redakcijos patėmijimai. *Katalikas*, 1908, kovo 5.

43 NAUJIENA! *Katalikas*, 1910, kovo 10.

44 Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1910, spalio 27.

Nuo 1911 m. išsakyta svajonė paversti *Kataliką* dienraščiu ir pradėti rinkti būsimi skaitytojais⁴⁵. Tiesa, tokį kelią kritikavo Juozas Tumas-Vaižgantas, girdi, pirmiau reikėjo sustiprinti redakciją ir surinkti, *kiek tik galima, rimčiausių protiškųjų ir doriškųjų (tai labai svarbu!) pajėgų*; kitaip tarient, viliojant skaitytojus *turiniu ir idėja*⁴⁶; ir jis buvo teisus – dienraščiu *Katalikas* tapo tik 1914 m. rugpjūtį. Beje, jo tikslu buvo įvardytas išeivių kultūrinio lygio kėlimas ir laikraštis vadintas nepartiniu.

KNYGŲ LEIDYBA. Ji pradėta *Kataliką* perėmus J. M. Tananevičiui, iš viso išleista apie 90 knygų bei kalendorių. Apie du trečdalius sudarė grožinė literatūra, įdomu, kad verstinė ir originali pasiskirstė beveik po lygiai. Tradiciškai daugumą verstinės literatūros sudarė vertimai iš lenkų kalbos, minėtinas išeivijoje populiarus F. Bernatovičiaus istorinio romano *Pajauta, Lizdeikos duktė* naujas, J. Montvilos, vertimas (teisintasi, kad ankstesnis buvo neišsamus). J. Montvila išvertė ir L. Wallace'o istorinį romaną *Ben-Huras*, verta dėmesio P. Žemučio versta J. Swifto knyga *Gulivero kelionės į nežinomas šalis*. Iš originalių, daugiausia nedidelės apimties knygų paminėti varta pora B. Laucevičiaus kūrinių (*Antras krikštas*, 1907, ir *Katoržnikas. Tėvynė. Dvi apysakos*, 1909) ir, ko gero, reikšmingiausią leidinį – K. Puidos *Mūsų dainiai: kritikos bruožai*, kur nagrinėta A. Strazdo, D. Poškos, A. Baranausko, A. Vienažindžio, P. Vaičiailio ir J. Sauerweino kūryba.

Katalikas išleido ir dešimt mokslo populiarinimo knygų, tiek verstinių, tiek parašytų sekant kitais autoriais, tiek originalių. Tarp jų yra ir skirtos žalingiems įpročiams (*Apie rūkymą*, 1907, *Degtinė – nuodai*, 1911, ir kt.), tiek civilizacijos pasiekimams (pvz., dviejų laidų sulaukusi K. Stikliaus knyga *Geležinkelis*) ir kt. Atskiro paminėjimo nusipelno daugiau kaip 300 psl. gausiai iliustruota, kaip *rankvedis pradinėms mokykloms ir plačiajai liaudžiai* žinynas pozicionuota Antano Graičiūno knyga *Sveikata, arba Tiesus ir trumpas kelias į sveikatą* (1911), parašyta remiantis JAV ir Europos medikų knygomis (beje, autorius gydytojų ir kitų skaitytojų prašė pranešti apie pastebėtas spragas, nes ketino rengti antrą leidimą)⁴⁷; L. de Marasse'o knyga *Teisių vadovas ir patarėjas* (1913) – faktiškai sutrumpintas teisės vadovas, apėmęs ir verslo teisinius dokumentus, ir imigracijos į JAV taisykles, ir JAV pilietybės bei kitus klausimus, bei T. Zello *Gyvulių protas* (1915), kur aiškinta, kad ir gyvuliai panašiai žmogui, turi protą, nors toli gražu tiek daug neišstobulintą, kaip žmogaus. *Plačiai aprašoma visokių gyvulių ypatybės ir paveldėti papročiai*⁴⁸.

45 Laiškai redakcijai. *Katalikas*, 1911, liepos 27.

46 TUMAS, Juozas. Dienraščio reikale. *Katalikas*, 1911, liepos 27.

47 Mokytojams pradinių mokyklų ir plačiajai liaudžiai žinynas „Sveikata“. *Katalikas*, 1911, rugsėjo 29.

48 Gyvulių protas. *Katalikas*, 1915, liepos 10.

Panašų leidinių skaičių sudaro ir mokymo bei religinė literatūra. Iš pirmosios rūšies svarbiausias leidinys – P. Tumasonio trijų dalių *Nauja chrestomatija dėl lietuviškų mokslinių Amerikoje*. Net penkių leidimų sulaukė S. P. Tananevičiaus *Naujausias lietuvių lementorius, arba Skaitymo ir rašymo pradžiamokslis. Lietuvių parapijų m-kloms Š. Amerikoje*, kuris buvo sutaisytas pagal naujausius pedagogikos reikalavimus⁴⁹. Mokykloms skirta ir jo *Trumpa lietuvių kalbos gramatika*. S. P. Tananevičius parengė ir porą anglų kalbos mokymosi priemonių. Pirmiausia 1909 m. pasirodė *Vienatinis savo rūšies lietuviškai-angliškos kalbos rankvedis ir kaip tapti Jungtinių Valstybių piliečiu* 5 000 egz. tiražu (išpardavus 1913 m. – II leidimas), girta, kad iš jos buvo galima mokytis kalbos be mokytojo, nes buvo surinkti *reikalingiausi žodžiai, pasikalbėjimai, trumpos pasakaitės, vardai visokių daiktų ir t. t.*, pradžioj dedant lietuviškus žodžius, po jų – angliškus ir galop – *kaip reikia teisingai ištarti angliškus žodžius*⁵⁰. 1911 m. išleistas *Praktiškas angliškos kalbos rankvedis pamokinimui skaityti, rašyti ir kalbėti angliškai* (beje, tais pačiais metais pasirodė ir *Žodynėlis kišeninis lietuviškai-angliškas ir angliškai-lietuviškas*).

Iš religinės literatūros paminėtina J. A. Giedraičio versta *Biblija arba szventas rasztas naujo instatymo* (1909).

Kalbant apie kitus leidinius pasakytina, kad kasmet pasirodydavo *Kataliko kalendoriai* (tiesa, iki mūsų dienų, regis, liko tik trys), žinomi trys *Kataliko* knygų katalogai, be to, 500-ųjų metinių proga išleistas paveikslas „Žalgirio mūšis“⁵¹, lietuvių demonstracijos 1910 m. liepos 4 d. nuotraukos⁵².

Atskiros dėmesio nusipelno muzikinė *Kataliko* leidyba. 1910 m. J. M. Tananevičius įsigijo iš kompozitoriaus Miko Petrausko teises į jo *visas kompozicijas, muziką ir dainas, kokias tik turėjo ir turės*⁵³. Pradžioj gaidos spausdintos laikraštyje, po to pasirodė atskirais leidiniais. Iš viso išleista 11 gaidų leidinių bendru pavadinimu *Liaudies dainos*; kiekvieną buvo galima pirkti atskirai arba visus iškart, gaunant nuolaidą⁵⁴. Žadėta ir daugiau, bet, regis, sukliudė autoriaus nesutarimai su leidėju. Mat, be *Liaudies dainų*, leidėjas įsigijo teises į gaidas, sujungtas bendru pavadinimu *Artisto repertuaras*, ir kitas, taip pat operetes *Birutė, Kaminkrėtis ir malūnininkas, Adomas ir Ieva* bei *Šienapjūtė*. Už viską buvo sumo-

49 Atsidaro lietuvių parapijų mokyklos. *Katalikas*, 1908, rugsėjo 9.

50 Naujausias lietuviškai-angliškos kalbos rankvedis. *Katalikas*, 1909, rugsėjo 9.

51 Labai gražus keturiose spalvose. *Katalikas*, 1910, gegužės 29.

52 Svarbu Chicagos lietuviams. *Katalikas*, 1910, liepos 14.

53 Žodis nuo redakcijos. *Katalikas*, 1910, gruodžio 22.

54 Šiomis dienomis išėjo iš spaudos „Liaudies dainos“. *Katalikas*, 1912, gruodžio 19.

kėta 1 560 dol. ir leidėjas liko skolingas dar porą šimtų, bet, autoriui iškėlus papildomas sąlygas dėl pelno iš operečių pastatymo skirstymo, leidėjas su jomis nesutiko⁵⁵, tad daugiau M. Petrausko kūrinių neišleido. Tiesa, dėmesys muzikinei literatūrai išliko: rodos, 1916 m. išleistas jauno muziko A. Aleksandravičiaus kūrinys *Meilė: vienam balsui ir pianui*⁵⁶.

Reikia pastebėti, kad daugiau kaip dešimt knygų buvo išleista du ir daugiau kartų, ne vienos jų autoriumi ar vertėju buvo *Kataliko* darbuotojai (S. P. Tananevičius, P. Tumasonis, V. S. Jokūbynas).

KATALIKO SPAUSTUVĖ. Vos pradėjus leisti laikraštį, girtasi, kad spaustuvė turėjo naujausią įrangą ir spausdino *visokias knygas, konstitucijas, plakatus, vizitkortes ir visoki kiti drukai lietuviszkoje, lenkiszkoje ir angliszkoje kalboje ir t. t.* pigiai, greitai ir gražiai⁵⁷. Atrodo, kad 1901 m. įsigyta garu varoma spaudos mašina⁵⁸. Po kelerių metų didžiutasi, kad spaustuvė yra didžiausia tarp lietuviškų, turėjo *savo locnas visokias drukavojamas mašinas elektriką varomas ir atsakančią skaitlių gerų darbininkų*⁵⁹, įskaitant ir Zigmantą J. Tananevičių⁶⁰ (beje, darbininkų vis ieškota, kitąsyk keliant „aukštus“ reikalavimus, konkrečiai, tik blaivininkų⁶¹). 1910 m. už 400 dol. pirkto *statomąją mašiną, vadinamą „Linotype“*⁶², po kurio laiko – ir *drukuojamą mašiną „Whitlock“*, spausdinusią *didumo 27x40 visokius didesnius darbus*⁶³. Be laikraščio ir *Kataliko* leistų knygų, spaustuvė atspausdino daugiau nei 30 draugijų konstitucijas bei įstatus.

PLATINIMAS. *Kataliko* veiklos platinant spaudinius pagrindą sudarė siekis kuo plačiau paskleisti laikraštį. Kaip žinome, periodinių leidinių išsilaikymo pagrindą sudaro reklama ir prenumerata. Turint omenyje reklamą, 1907 m. girtasi, kad *Katalikas geriausias dėl apgarsinimų, nes turi 8200 skaitytojų*⁶⁴. Nustatytos kainos: smulkūs skelbimai (paieškojimai, daiktų pirkimas ar pardavimas) – už vieną kartą 50 ct, du – 75 ct, tris – 1 dol. Dėl didesnio skaičiaus reikėjo derinti su redakcija⁶⁵, bet reikalauta už reklamą sumokėti iš

55 TANANAVIČIUS, Jonas M. Apie Miko Petrausko veikalus. *Katalikas*, 1912, sausio 11.

56 Muzikos mylėtojams ir draugams maloni naujiena! *Katalikas*, 1916, kovo 3.

57 [Skelbimas]. *Katalikas*, 1899, sausio 19.

58 Skaitytojams. *Katalikas*, 1901, gruodžio 19.

59 „Kataliko“ spaustuvė. *Katalikas*, 1908, balandžio 23.

60 Nauji „Kataliko“ spaustuvės namai. *Katalikas*, 1913, gruodžio 24.

61 Pajieškojimai. *Katalikas*, 1910, kovo 3.

62 „Kataliko“ statomoji mašina „Linotype“. *Katalikas*, 1910, rugsėjo 29.

63 Kataliko spaudos departamentas. *Katalikas*, 1912, kovo 29.

64 Tėmykit, broliai lietuviai. *Katalikas*, 1907, gruodžio 5.

65 KATALIKAS. *Katalikas*, 1908, balandžio 2.

anksto⁶⁶. Pardavinėta reklamos vieta ir *Kataliko* kalendoriuose⁶⁷ (jų patrauklumą didino tai, kad juos gaudavo visi laikraščio prenumeratoriai). Skirtingai nuo kitų laikraščių, *Katalike* nesimato nusiskundimų dėl verslininkų neatsiskaitymo, ko nepasakys apie prenumeratą, nors ji skatinta įvairiais būdais, pirmiausia – dovanomis.

Šios priklausė nuo atsiųstos sumos. Pavyzdžiui, esant prenumeratos kainai 2 dol., 1905 m. tiek atsiuntę su prenumerata gaudavo 50 ct vertės *sapnininką*, atsiuntę 2,50 dol. – dolerio vertės knygą *Žemaičių vyskupystė*, du P. Siaurusaičio anglų kalbos žodynus arba K. Eremino knygą *Lietuviškos dainos su natomis*; 3 dol. – 1,80 dol. vertės dviejų tomų romaną *Tvanas*, 2 dol. kainavusį romaną *Kryžiokai* arba tiek pat vertą knygą *Tūkstantis naktų*; 4 dol. – 3 dol. vertės lietuvišką–anglišką žodyną arba dviejų dalių *Lietuvos istoriją*, 8,75 dol. – knygą *Gyvenimas šventųjų* už 4,75 dol., o 10 dol. – 15 dol. kainavusią rašomąją mašinėlę⁶⁸. Bėgant metams knygų sąrašas kito, atsirasdavo ir kitų paskatų, pavyzdžiui, 1906 m. – popiežiaus Pijaus X paveikslas ir dar siūlyta patiems rinktis knygas iš *Kataliko* prekių katalogo⁶⁹, 1907 m. – stereoskopas su *keliolika gražių paveikslų*, Lietuvos žemėlapis ir sieninis kalendorius⁷⁰.

Ižengus į antrąjį XX a. dešimtmetį raginamų siųsti pinigų suma krito iki 5 dol., mažėjo ir dovanų pasiūla⁷¹, 1912 m. liko keturi sumos variantai nuo 3,40 iki 2 dol., o knygų kainos svyravo nuo 10 ct iki dolerio⁷². 1913 m., be tradicija tapusio sieninio kalendoriaus, tesiūlytas 1,25 dol. vertės žadintuvas, *tam tyčia užsakytas geriausioj firmoj*⁷³. Beje, žadėtos dovanos ir radusiems naują prenumeratorių⁷⁴.

Prenumeratoriai ir pirkėjai galėjo siųsti pinigus vadinamuoju *money order*, registruotu laišku ir pašto ženklais. Siuntę smulkias sidabrines monetas raginti įvynti jas į popierių, kad nesuplėšytų voko, ir būtinai laišką registruoti⁷⁵.

Skolininkai nuolat, artėjant prenumeratos terminui, raginti atsiskaityti, grasinant nutraukti laikraščio siuntimą ir apeliuojant į tai, ko neteks, sakysim,

66 Pasarga biznieriems. *Katalikas*, 1907, sausio 10.

67 Chicagos vertelgoms. *Katalikas*, 1909, lapkričio 25.

68 DOVANOS. *Katalikas*, 1905, sausio 5.

69 DOVANOS. *Katalikas*, 1906, sausio 4.

70 In Skaitytojus. *Katalikas*, 1907, gruodžio 5.

71 *Katalikas*. *Katalikas*, 1911, lapkričio 12.

72 Dovanos! *Katalikas*, 1912, liepos 25.

73 Visai dykai! *Katalikas*, 1913, birželio 2.

74 Didelis laikas. *Katalikas*, 1910, sausio 10.

75 KATALIKAS. *Katalikas*, 1908, balandžio 2.

malonumo *pasiskaityti liuosose valandose žinias iš Lietuvos, Rusijos ir iš kitur*⁷⁶; žingeidų, juokingą papasakojimą „Gulivero Kelionės“, o po to – kitas apysakas⁷⁷. Teigta, kad „*Kataliko*“ *gražus turinys ir jo didumas priklauso nuo jo Skaitytojų*⁷⁸. Susimokėjusiems vėl žadėtos dovanos.

Kaip matome, skolininkus stengtasi motyvuoti savireklama, taip pat skelbiant *Kataliką* giriančius skaitytojų laiškus, kaip J. Mačiulio⁷⁹, ir net akcentuojant pasaulinę JAV lyderystę, pirmiausia atsispindėjusią amerikiečių spaudoje. Teigta, kad lietuviai buvo *dalimi tos pirmžengystės tų laikraščių ir mes privalome su tomis Amerikos vilnimis plaukti, eiti su pažanga, nes pasipriešinimas gali mums atnešti pavojų*; girdi, *Kataliko* ir jo išleistų knygų skaitymas suteiks *daugiau šviesos ir pastebėsime kas pasaulyj veikiasi*⁸⁰.

Stipria atrama išeivių laikraščiams būdavo tapsmas kokios draugijos organu (tokiu atveju nariai juos prenumeruodavo). *Katalikas* ir buvo kai kurių organizacijų organu, pavyzdžiui, daugiau nei 200 narių turėjusios Šv. Antano draugijos Vokigane⁸¹.

Tačiau to nepalyginsi su buvimu vienos didžiųjų išeivių organizacijų organu, konkrečiai – Lietuvių Romos katalikų susivienijimo Amerikoje (LRKSA), ko J. M. Tananevičius, būdamas susivienijimo nariu, ir siekė XX a. pradžioje, kai jam vadovavo kun. A. Milukas, o organu buvo jo leista *Žvaigždė*. Kai J. M. Tananevičius ėmėsi šio siekio, išnaudodamas LRKSA augusį nepasitenkinimą kun. A. Miluku ir skelbdamas *Katalike* prieš jį nukreiptus narių pasisakymus, tarp *Kataliko* ir *Žvaigždės* išiliepsnojo kova, kuri tęsėsi kelerius metus. Joje buvo geros visos priemonės, pavyzdžiui, 1906 m. kun. A. Milukas sugundė išeiti iš *Kataliko* redaktorių P. Tumasonį, padarė jį *Žvaigždės* agentu Čikagoje ir apylinkėse, norėjo, kad taptų LRKSA sekretoriumi, bet P. Tumasonis po kelių mėnesių darbo, patyręs daug išlaidų ir nesulaukęs iš kunigo pinigų, metė pareigas, o A. Milukas paskelbė *Žvaigždėje* asmeninius P. Tumasonio laiškus jam, kur peiktas *Katalikas*⁸². 1907 m. Šenandoa *Žvaigždės* agentai rinko parašus po protestu prieš *Kataliką*⁸³, pats laikraštis kaltino *Kataliką* noru tapti organu ir kitomis nuodėmėmis, sakysim, slapyvardžiais pasirašytų straipsnių prieš *Žvaigždę*

76 „Kataliko“ skaitytojams. *Katalikas*, 1905, liepos 20.

77 Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1906, spalio 4.

78 Didelis laikas. *Katalikas*, 1910, sausio 10.

79 Pripažinimai „Katalikui“. *Katalikas*, 1908, gegužės 7.

80 Lietuviams! *Katalikas*, 1909, rugsėjo 30.

81 Paėmė „Kataliką“ organu. *Katalikas*, 1915, sausio 11.

82 BRANDUKAS, P. Kun. A. Milukui. *Katalikas*, 1907, balandžio 4.

83 Redakcijos patėmijimai. *Katalikas*, 1907, balandžio 11.

skelbimu, kad J. M. Tananevičius nemokamai gavo iš kun. A. Kriaučiūno *Kataliką* su visais jo verslais ir t. t., ir ypač leidėjų noru *prisiplakti su savo „K-u“ prie Katalikų Susivienijimo*⁸⁴.

Kovos apogėjumi tapo 1909 m. LRKSA seimas, kur grupės kunigų pastangomis A. Milukas buvo nuverstas, bet J. M. Tananevičius liko nieko nepesęs. Mat A. Miluko priešininkai organu norėjo padaryti laikraštį *Draugas*, tik nespėjo pradėti jo leidybos iki seimo, tad nuspręsta apsieiti be organo.

Atsiradus *Draugui* tapo aišku, kad sprendimas bus peržiūrėtas, ir kova vėl užvirė, tik dabar jau *Draugas* kaltino *Kataliką* straipsnių apie LRKSA falsifikavimu, o J. M. Tananevičius gynėsi, kad tol rašys apie susivienijimo reikalus, kol jame neįvyks permainos ir kol *Draugas* sieks tapti organu⁸⁵, kitaip *turės sustoti ėjęs, nes pas leidėjus stoka kapitalo*, arba jei leidėjai mėgins parduoti laikraštį LRKSA, nes turėjo daug išlaidų, *o naudos dabar nėra jokios*. Teigta, kad laikraštį išlaikė tik *kun. Vizgirda*, turėjęs viltį atgauti išlaidas iš *Susivienijimo*, jei „*Draugas*“ būtų išrinktas organu⁸⁶. Atrodo, kad J. M. Tananevičius 1910 m. suorganizavo keturių Čikagos LRKSA kuopų (įskaitant 15-tos, kurios narys buvo) atsišaukimą dėl blogos situacijos susivienijime, kuriame teigta, kad *Katalikas* galėjo būti geru organu, nes *katalikiškas, didžiausias už kitus Amerikoje laikraščius ir mylis tiesą, ko kituose laikraščiuose nesutiksi*. Atsišaukimas baigtas raginimu išrinkti prezidentu pasaulietį, o *Kataliką* – organu, girdi, tapus *Draugui* organu daug kuopų pasitrauks ir LRKSA žlugs⁸⁷.

Savo ruožtu *Draugas* kaltino *Kataliką*, kad rašo jo darbuotojams mėgindamas išgauti bent kokias „*Dr.*“ *spaustuvės slapybes*⁸⁸, o *Katalikas* paskelbė buvusio *Draugo* redaktoriaus A. Zaboro laišką-pasakojimą apie patirtą persekiojimą leidėjams išmetus jį iš darbo ir prieš *Kataliką* nukreiptas pinkles⁸⁹.

Bet tai nepadėjo – 1910 m. *Draugas* tapo organu, pasiūlęs siųsti nariams laikraštį už 24 ct, kai *Kataliko* kaina buvo 40 ct. Atsiliepdamas į kaltinimus pelno siekiu, J. M. Tananevičius teigė, jog ir 35 ct siūlymas būtų *lygus nuliui*, o *Draugas* dar išsireikalavo 10 000 dol. užstatą⁹⁰.

Vis dėlto J. M. Tananevičius ne iš karto pasidavė, pavyzdžiui, artėjant 1913 m. seimui įdėjo vieno LRKSA nario laišką, raginusį rinkti prezidentu pa-

84 Atsakymas „Žvaigždei“. *Katalikas*, 1907, balandžio 4.

85 Kas galima vadinti veidmainiu. *Katalikas*, 1910, vasario 17.

86 S. L. R. K. A. reikalai. *Katalikas*, 1910, gegužės 12.

87 Atsiliepimas. *Katalikas*, 1910, birželio 2.

88 Atsiliepimas. *Katalikas*, 1910, birželio 2.

89 „Draugo“ katalikiškumas. *Katalikas*, 1910, birželio 9.

90 Negražu meluoti. *Katalikas*, 1910, birželio 23.

saulietį M. Miluką, o organu – *Kataliką*⁹¹. Ir tai nebuvo vienintelis toks atvejis, kova tęsėsi ir 1914 m. *Katalikas* šaipėsi, kad *Draugas* kasmet prieš seimą sirgo *nervų liga, sujungta su didžiausia baime. Tą ligą jam pagimdo organo klausimas ir net nekalčiausias Kataliko žodis įvaro tiek baimės, kad jis paskui netenka lygsvaros ir ima plūsties, kaip tikrasis piemu, beveik kaip geras pusbernis*⁹².

Laikraščio platinimo šerdimi buvo agentų, turėjusių teisę priimti prenumeratą, spaudos darbų užsakymus ir teikti kitas paslaugas, tinklas. Jų būta apie 150, tiesa, ilgiausiai dirbusio Jono Naujokaičio karjera tęsėsi vos ketverius metus, dar poros – trejus, o kitų – dvejus ar vienus. Geografinį pasiskirstymą sunku įvardyti, nes žinomos tik dalies agentų gyvenamosios vietos. Remiantis tuo, galima teigti, kad daugiausia jų buvo Čikagoje (mažiausiai 17), o Ilinojaus miestuose – šeši. Toliau pagal gausumą eina Pensilvanija su 15 agentų aštuoniuose miestuose, Masačusetsas su 12 šešiuose miestuose ir Niujorkas su 7 trijuose miestuose. Dar būta agentų Ohajuje, Meine, Konektikute, Viskonsine, Kanzase, Naujajame Džersyje ir Misisipėje. Po agentą turėta Toronte ir Londone. Be konkrečių asmenų, agentais buvo draugystė *Lietuvos Ūkininkas*⁹³ ir *Aušros* draugijos skaitykla.

Turėta ir keliaujančių agentų: K. Kūlis⁹⁴, P. P. Mikaliauckas (Naujojoje Anglijoje), V. I. Pavlovskis (Pensilvanijoje)⁹⁵, J. Tumasonis (Vilks Baryje, Pitstone ir apylinkėse), S. Mikalauskas (Masačusetse ir Naujajame Hampšyre⁹⁶), M. Matulevičius (Silver Krike ir apylinkėse), K. Steponis⁹⁷ ir Vincentas Linka (Čikagoje)⁹⁸. Buvo ir tam tikrų vietovių generaliniai agentai, kaip 1906 m. Čikagoje – Simonas A. Pilackas⁹⁹, Juozapas Palekas *Town of Lake*¹⁰⁰, Jonas Kūlis, 1915 m. keliavęs po Ilinojų, Ohają, Mičiganą¹⁰¹.

Šalia laikraščio sklaidos nemažai dėmesio skirta ir knygų prekybai tiek per agentus, tiek per *Kataliko* pastate buvusį Stasio P. Tananevičiaus vadovautą

91 XXVIII seimo delegatams. *Katalikas*, 1913, gegužės 29.

92 „Draugas“ augina ragus. *Katalikas*, 1914, birželio 11.

93 „Kataliko“ agentai. *Katalikas*, 1908, sausio 2.

94 „Kataliko“ agentai. *Katalikas*, 1912, rugsėjo 12.

95 „Kataliko“ agentai. *Katalikas*, 1905, birželio 15.

96 Agentai. *Katalikas*, 1908, lapkričio 19.

97 Agentai. *Katalikas*, 1909, balandžio 8.

98 Vincentas Linka. *Katalikas*, 1909, gegužės 9.

99 S. A. Pilackas. *Katalikas*, 1906, liepos 26.

100 Mūsų skaitytojų domai ant Town of Lake. *Katalikas*, 1914, rugsėjo 1.

101 Jonas Kūlis. *Katalikas*, 1915, rugsėjo 1.

knygyną¹⁰², dirbusį iki 9:00 val. vakare¹⁰³. Nuolat augo prekiautų knygų skaičius (tiek savų, tiek kitų leidėjų JAV ir Europoje). Tarpininkams, pirkusiems didesniais kiekiais, taikytos nuolaidos, pavyzdžiui, bent už 10 dol. – 50 ct nuo *dolerio*¹⁰⁴. Taikyti ir specializuoti pasiūlymai, konkrečiai, 1905 m. – *Kataliko* išleistų knygų mokykloms¹⁰⁵, 1909 m. prie jų pridėtos ir kai kurios kitos *Kataliko* knygos¹⁰⁶, o 1911 m., teisinantis, kad turi užtektinai knygų, paskelbta nuolaidų akcija, mažinant kainas iki 30–40 proc.¹⁰⁷ Būta ir visų *Kataliko* leistų knygų terminuotų prekybos akcijų, sakysim, keturios knygos, kainavusios 4,50 dol., pardavinėtos už 3,50 dol.¹⁰⁸ Pažymėtina, kad 1914 m. *Katalikas* pradėjo skelbti knygų reklamą su užsakymo lapeliais¹⁰⁹.

Prekiauta ir paveikslais: Pijaus X, Lietuvos kunigaikščių Gedimino, Kęstučio, Vytauto, Algirdo ir Simono Daukanto portretais, paveikslu „Gediminas paima Kijevo pilį“ (reklamuojant, kad gali būti *gera atminimo dovana ant szvenczių arba ant varduvių*)¹¹⁰, Pirmojo pasaulinio karo proga išleistu paveikslu „Taika. Būk ramus“¹¹¹, šventųjų paveikslais¹¹², atvirukais su Lietuvos kunigaikščių portretais ir Lietuvos vaizdais (daugiausia – istorinių vietovių)¹¹³. Dar prekiauta (apytikriai iki 1910 m.) popieriumi laiškams¹¹⁴, „Kimball“ firmos pianiniais. Skirta dėmesio ir naujovėms – maždaug nuo 1906 m. prekyboje matome stereoskopus ir jiems skirtus paveikslus. Pradėta nuo 25 paveikslų iš Jėzaus gyvenimo ir Europos bei JAV vaizdų rinkinio¹¹⁵. 1907 m. pasirodė *paveikslai visokių puikių vietų, miškų, upių, ežerų, tiltų, kalnų, gyvulių ir t.t. teipogi žmonių typai ir su jų būdais gyvenimo, didžiausių miestų Šventinyčios su jų aukurais pagražinimais. Teipogi žemės drebėjimu sunaikytų miestų San Francisco, kur perstato namu griuvėsius*,

102 Ar esi lietuvis. *Katalikas*, 1903, balandžio 30.

103 „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1915, balandžio 23.

104 „Kataliko“ redakcijoje gaunamos sekancijos savo spaudos knygos. *Katalikas*, 1905, liepos 6.

105 Mokykloms. *Katalikas*, 1909, rugsėjo 9.

106 Mokykloms. *Katalikas*, 1909, spalio 7.

107 Knygos mokykloms. *Katalikas*, 1911, rugsėjo 29.

108 Dabar laikas pirkti kningas! *Katalikas*, 1914, liepos 2.

109 Kas yra svarbiausia žinoti kiekvienam žmogui? *Katalikas*, 1914, liepos 9.

110 Svetiškai paveikslai. *Katalikas*, 1909, lapkričio 25.

111 Taika! Būk Ramus! *Katalikas*, 1915, sausio 3.

112 „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1915, balandžio 23.

113 „Kataliko“ kningyne galima gauti sekančias lietuviškas atvirutes. *Katalikas*, 1913, rugsėjo 11.

114 Pigios popierės! *Katalikas*, 1910, birželio 16.

115 Stereoskopai arba paveikslai iš Jėzaus gyvenimo. *Katalikas*, 1906, lapkričio 15.

nubudusius to miesto gyventojus¹¹⁶, o 1908 m. prekiauta jau aštuoniomis įvairių vaizdų serijomis (kainos įvairavo nuo 30 ct iki 1 dol.¹¹⁷).

1903 m. asortimente atsirado Edisono fonografas su *visais prietaisais ir volukais (record)*, reklamuojant, kad pirkę bus patenkinti, nes *nereikia ant jo mokėti gražinti tik uždėjai voliuką o jis pats ima dainuoti, juoktis ir grainti szokius*¹¹⁸. Nuo 1914 m. pardavinėti ir gramofonai, pradžioje įvairūs „Columbia“ variantai (beje, kviesta ateiti paklausti muzikos *dykai*)¹¹⁹, vėliau – *betrūbinis* gramofonas „Harmony“¹²⁰ ir *grojamoji mašina* „Lithuania“. Be to, šalia kitų plokštelių pradėta prekiauti 16 „Columbia“ plokštelių su lietuviškais įrašais¹²¹, vėliau įrašų skaičius augo (kai kurie dovanoti perkant gramofonus)¹²² ir įvairėjo: buvo galima išgirsti *giedant lietuvių chorus, grojant visokius maršus ir šokius*¹²³.

Asortimente turėtas iš balto gipso iškaltas 12 dol. kainavęs lietuviškas „žirgvaikis“¹²⁴, prabangūs „Fontain“ parkeriai¹²⁵, rašomosios mašinėlės (girtasi, kad sudarius sutartį su gamintoju galėjo parduoti po 6,95 dol., o ne po 10 dol., kiek ėmė kiti prekybininkai)¹²⁶. 1914 m. knygyne atsirado naujas guminių ir metalinių antspaudų skyrius¹²⁷, be to, kažkodėl *Kataliko* knygyne buvo laiškai, kurie, neatsiliepus adresatams, turėjo būti gražinti paštui¹²⁸.

Reikia pastebėti, kad *Kataliko* leidiniai platinti ir nemokamai, pavyzdžiui, laikraštis siųstas *Shuylkill* pavieta prieglaudos namuose gyvenusiems lietuviams¹²⁹, porą metų – išeiviams, kalintiems Filadelfijos kalėjime, bet kai nutraukė, vėl atnaujino gavę lietuvių, nuteisto už nužudymą, prašymą¹³⁰, o 1905 m. Škotijoje, V. Jesulaičio vestuvių metu daugiau nei 20 svečių paaukojus 11 ši-

116 Stereoskopai. *Katalikas*, 1907, balandžio 11.

117 Stereoskopai arba teleskopai. *Katalikas*, 1908, liepos 2.

118 Temykit. *Katalikas*, 1903, sausio 8.

119 Vieno grafomono, operos, dainos, orkestra, chorai, šokiai. *Katalikas*, 1914, sausio 22.

120 Gramofonai už dyką nėra niekur duodami. *Katalikas*, 1916, birželio 8.

121 Lietuviški rekordai Columbia. *Katalikas*, 1914, birželio 25.

122 „LITHUANIA“ grojamoji mašina. *Katalikas*, 1915, gegužės 13.

123 Skaitytojų domai! *Katalikas*, 1915, gegužės 4.

124 Lietuviškas žirgvaikis. *Katalikas*, 1911, gruodžio 29.

125 Geriausios su naujausiais patobulinimais Fountain plunksnos! *Katalikas*, 1913, gegužės 8.

126 Gera proga. *Katalikas*, 1905, spalio 19.

127 „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1914, kovo 26.

128 Laiškai „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1914, balandžio 16.

129 Padėkavonės. *Katalikas*, 1907, sausio 17.

130 Balsas iš kalėjimo. *Katalikas*, 1914, birželio 4.

lingų ir 7 pensus knygoms lietuviams japonų nelaisvėje, *Katalikas* pasiuntė 12 knygų *ant vardo belaisvio Jono Jasnauskio (via Yokohama)*¹³¹.

VISUOMENINĖ J. M. TANANEVIČIAUS VEIKLA. J. M. Tananevičius energija neišsitemko vien versle, jis buvo aktyvus ir visuomeninėje veikloje. Ko gero, labiausiai paminėjimo vertas indėlis – 1909 m. pagarsintas raginimas šaukti laikraščių leidėjų ir redaktorių suvažiavimą¹³² ir jo organizavimas¹³³. Suvažiavime, vykusiame 1910 m. kovo 17–18 d. Bruklina, įsteigus Lietuvių spaudos draugiją J. M. Tananevičius tapo jos išdininku¹³⁴. Vėliau buvo ir pirmininku, bet ir čia neturėjo ramybės per *Draugą*, ypač 1915 m. įkūrus Katalikų spaudos draugiją ir grupei Pitsburgo kunigų pareiškus, kad *Katalikas* negali jai priklausyti, nors J. M. Tananevičius neatmetė tokios galimybės¹³⁵. Tai aštrino priešpriešą su *Draugu* ir naujai įkurtu *Darbininku*¹³⁶.

J. M. Tananevičius pasisakydavo ir aktualiais išeivių spaudos klausimais, pavyzdžiui, 1912 m. iškilus fondo vaikams skirto laikraščio leidybos idėjai, buvo prieš, girdi, laikraštis reikalingas, bet jį galėjo leisti bet kurio laikraščio leidėjas, negaišdamas laiko lėšoms rinkti¹³⁷; 1915 m., kaip ir kai kurie kiti laikraščiai, pasisakė apie problemas su laikraščių etika¹³⁸. Jo veikla nepraslydo ir pro amerikiečių akis: kai 1912 m. JAV laikraščių svetimomis kalbomis draugijos prezidento Louiso N. Hammerlingo garbei buvo surengtas iškilmingas ne anglakalbių laikraščių redaktorių pobūvis, iš lietuvių dalyvavo jis ir A. Olšauskas¹³⁹.

Dalyvavo J. M. Tananevičius ir JAV politiniame gyvenime, pavyzdžiui, 1908 m. rinkimuose išrinktas vienos rinkimų apygardos „ommitteeman'u“ (šis rinkimų *dienoj balsavimų prižiūri tvarkos*, tai buvo svarbu, nes iki tol pareigas ėjo kitataučiai ir *visada lietuvius piliečius skriausta*¹⁴⁰); prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui *Katalikas* žadėjo kasmet mokėti 100 dol. nukentėjusius nuo karo rėmusiam Autonomijos fondui¹⁴¹.

131 Korespondencijos. *Katalikas*, 1905, kovo 23.

132 Reikalingas Amerikos lietuviškų laikraščių leidėjų ir redaktorių suvažiavimas. *Katalikas*, 1909, rugsėjo 16.

133 Amerikos lietuvių laikraštinių suvažiavimas. *Katalikas*, 1909, lapkričio 18.

134 Laikraštinių suvažiavimas. *Katalikas*, 1910, kovo 24.

135 Dėl „Draugo“ užpildinėjimo. *Katalikas*, 1915, kovo 12.

136 Savo rūšies indomybė. *Katalikas*, 1915, gruodžio 1.

137 Vaikų laikraštis. *Katalikas*, 1912, vasario 8.

138 Laikraščių apšvarinimo reikale. *Katalikas*, 1915, sausio 30.

139 Svetimtaučių laikraščių išleistojo balius. *Katalikas*, 1912, birželio 20.

140 Padėkavonė. *Katalikas*, 1908, rugpjūčio 16.

141 Laiškas „Kataliko“ redakcijai. *Katalikas*, 1916, liepos 20.

KATALIKO ŽLUGIMAS. Minėti nesutarimai su *Žvaigžde* ir *Draugu* nebuvo vieninteliai J. M. Tananevičiaus karjeroje. Būta kivirčių ir su *Lietuva*, skleisti įvairūs gandai apie J. M. Tananevičiaus verslus, todėl, sakysim, 1902 m. rudenį, kai po eilinio gando apie bankrotą daug kas bijojo prenumeruoti laikraštį ar turėti kitų reikalų su *Kataliku*, kaip stiprumo įrodymas laikraštyje įdėta *Kataliko* pastato nuotrauka¹⁴². Po metų, kai net skelbta, kad J. M. Tananevičiui nepriklauso jo verslas, ir vėl laukta jo bankroto, kaip atsaką verslininkas deklaravo *Kataliko* biuro ir spaustuvės perkėlimą į naują, triaukštį namą, pirktą už 12 000 dol.¹⁴³ Maža to, 1911 m. pastatytas naujas, triaukštis *Kataliko* pastatas, apatinis jo aukštas buvo skirtas *Kataliko* biurui, bankui ir spaustuvei, antras – planuotas gydytojų ir teisininkų biurams, trečias – gyvenimui¹⁴⁴. Į jį įsikelta 1912 m. pradžioje (kiek žinoma, čia nuo 1915 m. veikė *augštesnio muziklio išsilavinimo* Lietuvių muzikos įstaiga „Beethoveno konservatorija“¹⁴⁵).

Tuo metu J. M. Tananevičius laikė savo banką vienu iš penkių didžiausių Čikagoje veikusių lietuviškų bankų (likę keturi buvo jo brolio M. J. Tananevičiaus, A. Olšausko „Lietuva“, Jono Bagdžiūno ir Josepho J. Eliaso „Town of Lake saving bank“) ir, kaip ir kiti, mokėjo tris procentus už indėlius¹⁴⁶.

Tiesa, jo, kaip ir kitų bankininkų, veiklai atsiliėpė prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas: 1915 m. dar prekiauta laivų bilietais¹⁴⁷ ir siųsti pinigai į Lietuvą¹⁴⁸, o Vokietijai okupavus Lietuvą šių paslaugų reklama išnyksta iš laikraščio.

Vis dėlto 1916 m. minint banko dešimtmetį džiaugtasi, kad, nepaisant buvusių blogų laikų, su išeivių pagalba išplaukta į *ramų vandenyną* ir jis pastatytas *pirmose eilėse su visomis kitomis bankomis*¹⁴⁹. Amžininkams galėjo atrodyti, kad viskas gerai ir vienintelis blogas *Katalikui* nutikęs dalykas buvo banko apiplėšimas 1915 m. kovo 22 d., kai trys ginkluoti plėšikai išnešė daugiau kaip 100 dol. ir rašomųjų *Waterman's plunksnų vertės kelių desėtkų dolerių*¹⁵⁰.

J. M. Tananevičius mėgo akcentuoti savo privatų banką, įregistruotą kaip „Tananevicz saving bank“. Be anksčiau minėtų, būta ir daugiau jo vadovautų kompanijų, bet kiek jų ir kokios jos, dabar jau nebeįmanoma atsekti. Kiek žino-

142 Guodotini skaitytojai! *Katalikas*, 1902, rugsėjo 25.

143 Dėl žinios visiems lietuviams. *Katalikas*, 1903, balandžio 2.

144 [Nuotrauka]. *Katalikas*, 1911, birželio 22.

145 Vienatinė Chicagos lietuvių muzikos įstaiga. *Katalikas*, 1915, rugsėjo 20.

146 [Reklama]. *Katalikas*, 1911, liepos 6.

147 Kas nori važiuoti į Lietuvą. *Katalikas*, 1915, sausio 6.

148 Pinigai į Lietuvą nueina. *Katalikas*, 1915, kovo 2.

149 Dešimts metų sukaktuvių. *Katalikas*, 1916, liepos 20.

150 Plėšikai užpuolė banką. *Katalikas*, 1915, kovo 24.

ma, jis buvo „Tananevicz savings“ savininkas. 1914 m. įregistruota leidyba užsiimanti „Tananevicz publishng co“ (gal pakeitusi „Katalikas publishing co“), po metų girtasi, kad veikiama sėkmingai siekiant tikslo *kaip galint tobuliau patarnauti savo laikraščio skaitytojams ir abelnai draugams ir plačiai mūsų visuomenei*, ir prašyta skaitytojų pagalbos to siekiant¹⁵¹. 1916 m., neskaitant Tananevičių, turėta apie 16 darbuotojų¹⁵² (beje, vienas jų – J. A. Chmieliauskas – pakeitė vadybininko asistento pozicijoje 1915 m. mirusį Joną Aleksandravičių, vieną Lietuvos steigėjų ir leidėjų¹⁵³).

1916 m. kovo 10 d. J. M. Tananevičius, teisindamasis užimtumu banke, perdavė *Kataliko* leidybą S. P. Tananevičiui, kuris, atseit, ilgus metus vadovaudamas leidybai *pasirodė esąs gabus ir gerai nusimanąs šioje šakoje darbininkas, palinkęs prie šio darbo*. J. M. Tananevičius pabrėžė, kad nutraukė visus ryšius su „publishing“ įstaigos nuosavybe¹⁵⁴, o S. P. Tananevičius akcentavo, kad išpirko iš brolio „publishing“ įstaigą ir nuo dabar liekuosi vienintėliu ir išimtinu josios savininku. Jis žadėjo išlaikyti laikraštį tokioje pat augštumoje, kaip kad jisai buvo, leidžiant jį p. J. M. Tananevičiui, ir gerinti bei tobulinti, *idant jisai būtų tikru Amerikos lietuvių visuomenės reikalų atspindėju ir apginėju*¹⁵⁵.

Tačiau veikiai *Katalikas* vėl tapo savaitraščiu. Toks žingsnis aiškintas tuo, kad ne viena kolonija negalėjo išlaikyti dienraščio, o šis kitas pasiekdavo vėluodamas ir prarasdamas savo, kaip dienraščio, prasmę, taip pat svarbi ir *Draugo* konkurencija, girdi, kunigai, rengdamiesi paversti jį dienraščiu, siekė ir užmušti dabar einančius dienraščius, *nes leisti lietuvišką dienraštį tokiomis išlygomis, kaip kad jie rengiasi leisti, iš praktikos atžvilgio tiesiog negalima*¹⁵⁶. Tiesa, ne visi panašiai manė – Čikagoje tuo metu jau ėjo dar vienas dienraštis – J. M. Tananevičiaus labai nemėgtos dėl straipsnių apie jo verslą socialistų *Naujienos*.

Teigdamas, kad karo metu išeivijoje knygų leidyba veik nutrūko, S. P. Tananevičius dar žadėjo aktyviai jos imtis, o siekiant užtikrinti kokybę buvo norima duoti rankraščius *peržiūrėti literatams žinovams, sanžiningiems kritikams*. Jo žodžiais, jų *Katalikas* turėjo ne vieną: *K. Jurgelionio surinktosios Lietuvių Mįslės su prakalba, komentarais ir palyginimais; keletą mokytojo Grigonio veikalų; Lietuvos istoriją nuo senovės gadynių iki šiandien: Lietuvių Literatūros istorija; Princas ir*

151 Trejos sukaktuvės. *Katalikas*, 1915, gruodžio 8.

152 Suteikė dovaną. *Katalikas*, 1916, kovo 3.

153 Jonas Aleksandravičius. *Katalikas*, 1915, lapkričio 20.

154 Pranešimas nuo „Kataliko“ senojo leidėjo. *Katalikas*, 1916, kovo 14.

155 TANANEVIČIUS, Stasys P. Nuo naujojo išleidėjo. *Katalikas*, 1916, kovo 16.

156 Pranešimas. *Katalikas*, 1916, kovo 16.

Elgeta, autorius Mark Twain; J. Laukio Rankvedis. Dar ketinta išleisti spalvotus Vytauto, V. Kudirkos ir S. Daukanto paveikslus¹⁵⁷.

Bet tai ir liko planais, nes 1916 m., sugriežtinus privačių bankų priežiūrą, per Čikagą nusirito jų bankrotų banga, palietusi ir lietuviškus, įskaitant ir abu brolių Tananevičių, bankus. *Katalikui* juoda diena tapo spalio 6-oji, kai, pasklidus atsisaukimams apie prastą banko būklę ir kad savininkas ruošiasi bėgti, plūstelėjus indėlininkams pritrūkta grynųjų pinigų. J. M. Tananevičius ragino klientus nesijaudinti, žadėdamas išmokėti pinigus pardavus bankui priklausiusį nekilnojamąjį turtą, ir grasino teismais atsisaukimų platintojams¹⁵⁸. Pažadus jis grindė tuo, kad banko depozitai siekė apie 600 000 dol., o nekilnojamojo turto vertė – 700 000 dol., bet viltys žlugo keliems indėlininkams pateikus teismui ieškinį dėl banko nemokumo ir šiam perejus teismo skirtam prižiūrėtojiui, nors J. M. Tananevičius ir žadėjo ieškoti, kaip susigrąžinti banką¹⁵⁹. Jis apie tai skelbė *Kataliko* puslapiuose, nors leidykla pareiškė, kad banko likimas nelietė laikraščio, nes jį leido *inkorporuota bendrovė ir Katalikas kaip ėjo, taip ir toliaus eis*¹⁶⁰. Kurį laiką taip ir buvo, ir J. M. Tananevičius naudojosi juo ir neigdamas labiausiai *Naujienu* mestus kaltinimus¹⁶¹, ir mėgindamas atgauti banką per indėlininkų susirinkime sukurta komitetą bei jo parengtą peticiją, reikalaujančią pašalinti reikalų perėmėją bei organizuoti naują, Ilinojaus valstijos reguliuojamą (*state*) banką¹⁶².

Tačiau mėginimas nepavyko. Maža to, tiriant banko reikalus paaiškėjo, kad bankroto dienomis jis dar vykdė finansines operacijas, taip pažeisdamas įstatymus. Taigi J. M. Tananevičiui buvo iškelta baudžiamoji byla. Teismas įvyko 1917 m. liepą, bet iki tol balandį išėjo paskutinis *Kataliko* numeris, o po to spaustuvės įranga, knygos ir kitas *Kataliko* turtas perduotas į varžytynes, banko likvidatoriui siekiant surinkti kuo daugiau pinigų kelis šimtus tūkstančių dolerių siekusioms banko skoloms padengti. Tikėtasi 95 000 dol., bet iki teismo pradžios sukaupė tik 34 958 dol.¹⁶³

157 Nauji žingsniai progreso keliu. *Katalikas*, 1916, kovo 16.

158 Pranešimas. *Katalikas*, 1916, spalio 5.

159 TANANEVIČIUS, Jonas M. Tananevicz Savings Banko Savininko Žodis. *Katalikas*, 1916, spalio 19.

160 Pranešimas. *Katalikas*, 1916, spalio 19.

161 [TANANEVIČIUS, JONAS M.] J. M. T. „Naujienu“ prisikabinėjimai. *Katalikas*, 1916, spalio 26.

162 Tananevicz Savings banko reikale. *Katalikas*, 1916, lapkričio 2.

163 Jonas Tananevičius kriminališka teisme. *Draugas*, 1917, liepos 6.

Kodėl – paaiškėjo teisme. Pasirodo, J. M. Tananevičius atlaikė tris ar keturis *užplūdumus ant savo banko*, bet taip ir nepasimokė, išskyrus idėją privatų banką padaryti valstijos reguliuojamą (*state bank*). Pirmąsyk mėginta 1912 m., bet valstijos siūstas revizorius rado 32 000 dol. trūkumą. Jam padengti J. M. Tananevičius išdavė bankui paskolą. Maža to, siekiant pagerinti turto vertę banko dokumentuose, už jo pastato 1913 m. buvo pastatytas minėtas naujas biuras, įteisintas kaip „Tananevycz publishing house“ su 75 000 dol. kapitalu, be to, į banko knygas įrašyta visa akcijų kaina, nors jos gautos nemokamai¹⁶⁴ (beje, teigta, kad 1913 m. bankas išgyveno vieną iš *užplūdimų*¹⁶⁵).

1915 m. J. M. Tananevičius vėl norėjo reorganizuoti banką, bet irgi trūko pinigų¹⁶⁶. Trūkumas vėl dengtas netikra paskola, o kad dar labiau pagerintų reikalus, kelta valdyto nekilnojamojo turto vertė, pavyzdžiui, du sklypai Sisere, už kuriuos mokėta 2 100 dol., įvertinti 25 000 dol.¹⁶⁷, didintos ir knygų bei spaudos įrangos kainos.

Teisme paaiškėjo, kad bankas buvo skirtas pinigams vilioti ir jais dalintis tarp gausios Tananevičių giminės, teigta, kad jie gavo iš banko daugiau nei 266 000 dol., įskaitant daugiau nei 75 000 dol., paimtus J. M. Tananevičiaus, o grąžintus tik „Tananevycz publishing house“ akcijomis¹⁶⁸. Tapo akivaizdu ir kiek buvo vertas teiginys, kad J. M. Tananevičius neturėjo nieko bendra su leidykla: apklausiamas jis prisipažino, kad, siekdamas sumažinti išlaidas, sustabdė dienraščio leidybą ir grįžo prie savaitraščio, aiškino, kad „Tananevičius publishing house“ *tvirta įstaiga ir jos šėrai esą verti „face value“*, kaip ir kitų firmų akcijos, išskyrus vieną¹⁶⁹. Anot jo, būtų galėjęs grąžinti skolas iš leidyklos pelno, kompanijos buhalterė Anna Bell paliudijo, jog J. M. Tananevičius gaudavo iš jos algą ir buvo darbuotojas¹⁷⁰.

Nepaisant to, kad J. M. Tananevičius kaltę vertė banko darbuotojams, to ir dar daug ko buvo per akis prisiekusiesiems, kad per beveik dvi valandas priimtų apkaltinamąjį nuosprendį: jis nuteistas kalėti trejus metus (tai buvo maksimali bausmė už tokius nusikaltimus) ir turėjo sumokėti 280 dol.¹⁷¹ Tačiau J. M. Tananevičius nesiruošė lengvai pasiduoti: patraukė į teismą keturis asme-

164 Tananevičiaus bylos pabaiga. Užbaigiamieji argumentai. *Naujienos*, 1917, liepos 13.

165 Tananevičius liudytojų suole. Meta kaltę ant savo darbininkų. *Naujienos*, 1917, liepos 10.

166 Tananevičius rastas kalnu. Nuteistas 3 met. kalėjiman. *Naujienos*, 1917, liepos 12.

167 Tananevičiaus bylos pabaiga. Užbaigiamieji argumentai. *Naujienos*, 1917, liepos 13.

168 Tananevičiaus giminės gavo 266 000 dol. *Naujienos*, 1917, liepos 7.

169 Tananevičius liudytojų suole. Meta kaltę ant savo darbininkų. *Naujienos*, 1917, liepos 10.

170 Tananevičiaus giminės gavo 266 000 dol. *Naujienos*, 1917, liepos 7.

171 Paskutinė diena Jono M. Tananevičiaus byloje. *Naujienos*, 1917, liepos 14.

nis už prieš banką nukreiptų atsisaukimų platinimą, reikalaudamas iš kiekvieno 50 000 dol.¹⁷², ir padavė apeliaciją dėl savo nuosprendžio.

Deja, kaip jam sekėsi – neįmanoma atsakyti. Po 1917 m. J. M. Tananevičius ir jo broliai dingo iš išeivių spaudos puslapių, ir ką jie veikė – telieka spėlioti, nes trumpam prisiminti tik jiems mirus (pirmas, dar 1921 m., šį pasaulį paliko S. P. Tananevičius, po to 1932-aisiais – A. Tananevičius, 1945 m. – J. M. Tananevičius ir 1950 m. – M. J. Tananevičius) ir tokiais atvejais minėta tik jų veikla iki 1917 m.

APIBENDRINIMAS. Praėjus daugiau kaip šimtui metų sunku deramai įvertinti, ką reiškė be didesnio išsilavinimo (J. M. Tananevičius Lietuvoje lankė pradžios mokyklą, mokėsi privačiai, o JAV mokėsi įvairiose vakarinėse mokyklose) sukurti ir išplėtoti svetimose šalyse verslą, kurio sudedamąja dalimi buvo ir leidyba. Žvelgiant į *Kataliko* raidą jam perėjus į J. M. Tananevičiaus rankas, galima teigti, kad finansinės paslaugos ir leidyba jam buvo lygiaverčiai poliai, apie kuriuos jis kūrė savo verslo imperiją, vieną didžiausių ne tik Čikagoje, bet ir apskritai XX a. pradžios išeivijoje vedamas ir materialinių siekių, ir garbės troškimo.

Neabejotina, kad J. M. Tananevičius turėjo neeilinius verslininko sugebėjimus, leidusius jam plėtoti verslą, tiesa, reikia pripažinti, kad jam geriausiai sekėsi finansinio tarpininkavimo veiklos ir prekyba nekilnojamuoju turtu. Tuo tarpu mėginimai plėstis į kitas sritis, konkrečiai – į rūbų prekybą ir statybas, neatnešė sėkmės, tad jų atsisakyta.

Turint omenyje leidybą pasakytina, kad jai J. M. Tananevičiaus verslo modelyje teko dvejopas uždavinys. Iš vienos pusės, ji tarnavo kaip pajamų šaltinis (tai, pavyzdžiui, patvirtina ir leistų knygų repertuaras), iš kitos pusės, ji buvo kaip reklamos ir paramos priemonė kitiems verslo segmentams plėtoti. Galima įvardyti ir dar vieną leidybos paskirtį – J. M. Tananevičiui ji buvo įrankis, padėjęs verslininkui tenkinti garbės poreikį, tokiu būdu jis galėjo siekti tam tikrų tikslų ir vietos išeivių visuomeniniame gyvenime. J. M. Tananevičiaus požiūrį į leidybą dar iliustruoja ir tai, kad net *Kataliko* žlugimo metu jis puoselėjo iliuzijas, jog leidyba galės išgelbėti jo verslą.

Kataliko žlugimas parodė, kad J. M. Tananevičiui nebuvo svetimas pelno siekis nevengiant apgavysčių. Jis priskirtinas prie išeivių, kurie finansinę veiklą kūrė panaudodami apgaule ir indėlininkų pinigus savo interesams. Tai baigdavosi blogai, pradedant nuo 1896 m. su indėlininkų pinigais pabėgusio *Bostono lietuviško laikraščio* leidėjo Zdanavičiaus. J. M. Tananevičių galima va-

172 Tananevičius patraukė teisman keturias ypatas. *Draugas*, 1917, rugpjūčio 23.

dinti išskirtiniu, kad vogtais pinigais jis dosniai dalinosi su giminėmis ir kad atlaikė ne vieną bankroto grėsmę bei sugebėjo tai daryti dideliu mastu ir ilgą laiką. Tiesa, 1916 m. įvesti privačių bankų veiklos reguliavimo reikalavimai net ir jam buvo per kietas riešutas. Vis dėlto bankrutavęs jis iki paskutinės akimirkos nepripažino savo kaltės, tyrimo metu ir teisme klausiamas apie banko reikalus demonstravo išskirtinį užmaršumą ir pirmiausia rūpinosi savo gerove, o ne indėlininkais, nors tuo pat metu bankrutavęs A. Olšauskas darė viską, kad indėlininkai patirtų kuo mažesnius nuostolius.

J. M. Tananevičius ir A. Olšauskas buvo vieninteliai senosios išeivijos leidėjai, kurių verslo modelyje tilpo ir bankas, ir leidyba. Tik skirtumas tas, kad A. Olšausko veikla sulaukė bent jau amžininkų dėmesio (be daugybės straipsnių ir atsiminimų, minėtina 1934 m. išleista knyga *Antanas Olšauskas ir „Lietuva“*), o J. M. Tananevičius faktiškai po 1917 m. liko užmirštas, nors jo veiklos aspektai lieka verti tiek išeivijos, tiek leidybos istorijos tyrinėtojų dėmesio.

Šaltiniai

1. Agentai. *Katalikas*, 1908, lapkričio 19.
2. Agentai. *Katalikas*, 1909, balandžio 8.
3. Amerikos lietuvių laikraštinių suvažiavimas. *Katalikas*, 1909, lapkričio 18.
4. Ant pardavimo. *Katalikas*, 1905, birželio 15.
5. Apsisauojimas nuo ugnies. *Katalikas*, 1911, spalio 15.
6. Ar esi lietuvis. *Katalikas*, 1903, balandžio 30.
7. Ar norite gyventi savo locname name? *Katalikas*, 1912, liepos 11.
8. Atsakymas „Žvaigždei“. *Katalikas*, 1907, balandžio 4.
9. Atsido lietuvių parapijų mokyklos. *Katalikas*, 1908, rugsėjo 9.
10. Atsiliepiamas. *Katalikas*, 1910, birželio 2.
11. Atsisaukimas. *Katalikas*, 1899, rugsėjo 7.
12. Balsas iš kalėjimo. *Katalikas*, 1914, birželio 4.
13. BRANDUKAS, P. Kun. A. Milukui. *Katalikas*, 1907, balandžio 4.
14. Chicagos vertelgoms. *Katalikas*, 1909, lapkričio 25.
15. Dabar laikas pirkti kningas! *Katalikas*, 1914, liepos 2.
16. Dešimts metų sukaktuvių. *Katalikas*, 1916, liepos 20.
17. Dėl „Draugo“ užpuldinėjimo. *Katalikas*, 1915, kovo 12.
18. Dėl žinios visiems lietuviams. *Katalikas*, 1903, balandžio 2.
19. Didelis žingsnis pirmyn mūsų tautiečių prekystė ir pramonystė. *Katalikas*, 1905, rugpjūčio 3.
20. Didelis laikas. *Katalikas*, 1910, sausio 10.
21. Didžiausias lietuviškas sktoras Amerikoje po vardu „ŽVAIGŽDE“. *Katalikas*, 1905, birželio 22.
22. DOVANOS. *Katalikas*, 1905, sausio 5.
23. DOVANOS. *Katalikas*, 1906, sausio 4.

24. Dovanos! *Katalikas*, 1912, liepos 25.
25. „Draugas“ augina ragus. *Katalikas*, 1914, birželio 11.
26. „Draugo“ katalikiškumas. *Katalikas*, 1910, birželio 9.
27. XXVIII seimo delegatams. *Katalikas*, 1913, gegužės 29.
28. Gelbėkit. *Katalikas*, 1912, liepos 4.
29. Gera proga. *Katalikas*, 1905, spalio 19.
30. Geriausios su naujausiais patobulinimais Fountain plunksnos! *Katalikas*, 1913, gegužės 8.
31. Gyvulių protas. *Katalikas*, 1915, liepos 10.
32. Gramofonai už dyką nėra niekur duodami. *Katalikas*, 1916, birželio 8.
33. Guodotini skaitytojai! *Katalikas*, 1902, rugsėjo 25.
34. Jonas Aleksandravičius. *Katalikas*, 1915, lapkričio 20.
35. Jonas Kūlis. *Katalikas*, 1915, rugsėjo 1.
36. Jonas Tananevičius kriminališkame teisme. *Draugas*, 1917, liepos 6.
37. In skaitytojus. *Katalikas*, 1907, gruodžio 5.
38. Kas galima vadinti veidmainiu. *Katalikas*, 1910, vasario 17.
39. Kas yra svarbiausia žinoti kiekvienam žmogui? *Katalikas*, 1914, liepos 9.
40. Kas nori važiuoti į Lietuvą. *Katalikas*, 1915, sausio 6.
41. Katalikas. Iš *Lietuvių enciklopedija*. T. 11. Karinė bazė – Kjustendil. Bostonas, 1957, p. 154.
42. KATALIKAS. *Katalikas*, 1908, balandžio 2.
43. Katalikas. *Katalikas*, 1911, lapkričio 12.
44. „Kataliko“ agentai. *Katalikas*, 1905, birželio 15.
45. „Kataliko“ agentai. *Katalikas*, 1908, sausio 2.
46. „Kataliko“ agentai. *Katalikas*, 1912, rugsėjo 12.
47. „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1914, kovo 26.
48. „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1915, balandžio 23.
49. „Kataliko“ kningyne galima gauti sekančias lietuviškas atvirutes. *Katalikas*, 1913, rugsėjo 11.
50. „Kataliko“ redakcijoje gaunamos sekancijos savo spaudos knygos. *Katalikas*, 1905, liepos 6.
51. „Kataliko“ rejeentaliskas biuras. *Katalikas*, 1914, gegužės 21.
52. „Kataliko“ skaitytojams. *Katalikas*, 1905, liepos 20.
53. „Kataliko“ spaudos departamentas. *Katalikas*, 1912, kovo 29.
54. „Kataliko“ spautuvė. *Katalikas*, 1908, balandžio 23.
55. „Kataliko“ statomoji mašina „Linotype“. *Katalikas*, 1910, rugsėjo 29.
56. Keletas palyginimų. *Katalikas*, 1904, liepos 14.
57. Knygos mokykloms. *Katalikas*, 1911, rugsėjo 29.
58. Korespondencijos. *Katalikas*, 1905, kovo 23.
59. Labai gražus keturiose spalvose. *Katalikas*, 1910, gegužės 29.
60. Labai svarbi žinia. *Katalikas*, 1912, gruodžio 26.
61. Laikraščių apšvarinimo reikale. *Katalikas*, 1915, sausio 30.
62. Laikraštinių suvažiavimas. *Katalikas*, 1910, kovo 24.
63. Laiškai „Kataliko“ kningyne. *Katalikas*, 1914, balandžio 16.
64. Laiškai redakcijai. *Katalikas*, 1911, liepos 27.
65. Laiškas „Kataliko“ redakcijai. *Katalikas*, 1916, liepos 20.
66. Lietuviams! *Katalikas*, 1909, rugsėjo 30.
67. Lietuviškas žirgvaikis. *Katalikas*, 1911, gruodžio 29.
68. Lietuviški rekordai Columbia. *Katalikas*, 1914, birželio 25.

69. „LITHUANIA“ grojamoji mašina. *Katalikas*, 1915, gegužės 13.
70. MISIŪNAS, Remigijus. *Grinorių kultūros knygos: 1875–1904 m. išeivinių leidyba*. Vilnius: Bonus animus, 2022. 399 p.
71. Mokykloms. *Katalikas*, 1909, rugsėjo 9.
72. Mokykloms. *Katalikas*, 1909, spalio 7.
73. Mokytojams pradinių mokyklų ir plačiajai liaudžiai žinynas „Sveikata“. *Katalikas*, 1911, rugsėjo 29.
74. Muzikos mylėtojams ir draugams maloni naujiena! *Katalikas*, 1916, kovo 3.
75. Mūsų skaitytojų domai ant Town of Lake. *Katalikas*, 1914, rugsėjo 1.
76. Naujas laikraštis. *Lietuva*, 1899, sausio 13.
77. Naujasis lietuviškai-angliškos kalbos rankvedis. *Katalikas*, 1909, rugsėjo 9.
78. Nauji „Kataliko“ spaustuovės namai. *Katalikas*, 1913, gruodžio 24.
79. Nauji žingsniai progreso keliu. *Katalikas*, 1916, kovo 16.
80. NAUJIENA! *Katalikas*, 1910, kovo 10.
81. Negražu meluoti. *Katalikas*, 1910, birželio 23.
82. Nerugok! *Katalikas*, 1913, gruodžio 4.
83. Nuo izleistuvės. *Katalikas*, 1903, rugsėjo 24.
84. Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1905, sausio 5.
85. Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1906, spalio 4.
86. Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1906, lapkričio 1.
87. Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1910, spalio 27.
88. Nuo redakcijos. *Katalikas*, 1915, rugpjūčio 31.
89. Nuo redystes. *Katalikas*, 1903, birželio 4.
90. [Nuotrauka]. *Katalikas*, 1911, birželio 22.
91. Padėkavonė. *Katalikas*, 1908, rugpjūčio 16.
92. Padėkavonės. *Katalikas*, 1907, sausio 17.
93. Paėmė „Kataliką“ organu. *Katalikas*, 1915, sausio 11.
94. Pajieškojimai. *Katalikas*, 1910, kovo 3.
95. Parsiduoda namai! Labai pigiai. *Katalikas*, 1914, balandžio 16.
96. Pasarga biznieriems. *Katalikas*, 1907, sausio 10.
97. Paskutinė diena Jono M. Tananevičiaus byloje. *Naujienos*, 1917, liepos 14.
98. Patėmijimas. *Tėvynė*, 1901, liepos 28.
99. Pigios popieros! *Katalikas*, 1910, birželio 16.
100. Pinigai. *Katalikas*, 1904, vasario 18.
101. Pinigai. *Katalikas*, 1905, sausio 26.
102. Pinigai į Lietuvą nueina. *Katalikas*, 1915, kovo 2.
103. Pirmą didžiausią lietuvišką krautuvę „The Bell“ (Varpas) visokių drabužių. *Katalikas*, 1907, vasario 28.
104. Plėšikai užpuolė banką. *Katalikas*, 1915, kovo 24.
105. Pranešimas. *Katalikas*, 1916, kovo 16.
106. Pranešimas. *Katalikas*, 1916, spalio 5.
107. Pranešimas. *Katalikas*, 1916, spalio 19.
108. Pranešimas nuo „Kataliko“ senojo leidėjo. *Katalikas*, 1916, kovo 14.
109. Pripažinimai „Katalikui“. *Katalikas*, 1908, gegužės 7.

110. RAGUOTIS, Bronius. *Amerikos lietuvių periodinė spauda 1879–1919 metais*. Marijampolė: leidykla „Ramona“, 2003.
111. Real Estate skyrius. *Katalikas*, 1912, rugpjūčio 1.
112. Redakcijos patėmijimai. *Katalikas*, 1907, balandžio 11.
113. Redakcijos patėmijimai. *Katalikas*, 1908, kovo 5.
114. Reikalingas Amerikos lietuviškų laikraščių leidėjų ir redaktorių suvažiavimas. *Katalikas*, 1909, rugsėjo 16.
115. [Reklama]. *Katalikas*, 1903, liepos 16.
116. [Reklama]. *Katalikas*, 1911, liepos 6.
117. S. A. Pilackas. *Katalikas*, 1906, liepos 26.
118. Savo rūšies indomybė. *Katalikas*, 1915, gruodžio 1.
119. Sąnariams lietuviszkos korporacijos krautuves „Žvaigždė“. *Katalikas*, 1906, gegužės 10.
120. Skaitytojams. *Katalikas*, 1901, gruodžio 19.
121. Skaitytojų domai! *Katalikas*, 1915, gegužės 4.
122. [Skelbimas]. *Katalikas*, 1899, sausio 19.
123. [Skelbimas]. *Katalikas*, 1902, kovo 20.
124. S. L. R. K. A. reikalai. *Katalikas*, 1910, gegužės 12.
125. Stereoskopai. *Katalikas*, 1907, balandžio 11.
126. Stereoskopai arba paveikslai iš Jėzaus gyvenimo. *Katalikas*, 1906, lapkričio 15.
127. Stereoskopai arba teleskopai. *Katalikas*, 1908, liepos 2.
128. Suteikė dovaną. *Katalikas*, 1916, kovo 3.
129. Svarbu Chicagos lietuviams. *Katalikas*, 1910, liepos 14.
130. Svetimtaucių laikraščių išleistojų balius. *Katalikas*, 1912, birželio 20.
131. Svetiški paveikslai. *Katalikas*, 1909, lapkričio 25.
132. Šiomis dienomis išėjo iš spaudos „Liaudies dainos“. *Katalikas*, 1912, gruodžio 19.
133. Taika! Buk Ramus! *Katalikas*, 1915, sausio 3.
134. TANANEVIČIUS, Jonas M. Apie Miko Petrausko veikalus. *Katalikas*, 1912, sausio 11.
135. [TANANEVIČIUS, JONAS M.] J. M. T. „Naujienu“ prisikabinėjimai. *Katalikas*, 1916, spalio 26.
136. Tananevicz Savings banko reikale. *Katalikas*, 1916, lapkričio 2.
137. Tananevičiaus bylos pabaiga. Užbaigiamieji argumentai. *Naujienos*, 1917, liepos 13.
138. Tananevičiaus giminės gavo 266 000 dol. *Naujienos*, 1917, liepos 7.
139. TANANEVIČIUS, Jonas M. Tananevicz Savings Banko Savininko Žodis. *Katalikas*, 1916, spalio 19.
140. Tananevičius liudytojų suole. Meta kaltę ant savo darbininkų. *Naujienos*, 1917, liepos 10.
141. Tananevičius patraukė teisman keturias ypatas. *Draugas*, 1917, rugpjūčio 23.
142. Tananevičius rastas kaltu. Nuteistas 3 met. kalėjiman. *Naujienos*, 1917, liepos 12.
143. TANANEVIČIUS, Stasys P. Nuo naujojo išleidėjo. *Katalikas*, 1916, kovo 16.
144. Temykit. *Katalikas*, 1903, sausio 8.
145. Temykit broliai lietuviai! *Katalikas*, 1905, balandžio 20.
146. Temykit lietuviai! *Katalikas*, 1906, birželio 21.
147. Temykit, broliai lietuviai. *Katalikas*, 1907, gruodžio 5.
148. THE BELL THE BELL. (Varpas Varpas). *Katalikas*, 1907, gegužės 23.
149. Trejos sukaktuvės. *Katalikas*, 1915, gruodžio 8.

150. TUMAS, Juozas. Dienraščio reikale. *Katalikas*, 1911, liepos 27.
151. Vaikų laikraštis. *Katalikas*, 1912, vasario 8.
152. Vienatinė Chicagos lietuvių muzikos įstaiga. *Katalikas*, 1915, rugsėjo 20.
153. Vieno grafomono, operos, dainos, orkestra, chorai, šokiai. *Katalikas*, 1914, sausio 22.
154. Vincentas Linka. *Katalikas*, 1909, gegužės 9.
155. Visai dykai! *Katalikas*, 1913, birželio 2.
156. Žodis nuo redakcijos. *Katalikas*, 1910, gruodžio 22.